

Norsk Ordbok – nasjonalverket i mål

Av Oddvar Nes† og Helge Sandøy¹⁾

Norsk Ordbok (Dictionary of Nynorsk and Norwegian dialects) is now complete. The publication of the last volume in 2016 is a milestone in the history of Norwegian language and culture. The current article comments the twelfth and last volume of the dictionary as well as a festschrift in honour of the project at the occasion of celebrating the completion. The festschrift includes an historical account of the editorial work since 1930. The sources for this account have been scarce, and based on a collection of letters in the private archive of Leiv Heggstad (two times editor of the dictionary) we can supplement this account. The discussion presents new information both about the initiative of the project and about the turbulent situation for the dictionary during the Second World War. The story of Norsk Ordbok is eventful

-
- 1) Oddvar Nes skreiv i 1966 ei grundig melding i *Bergens Tidende* av *Norsk Ordbok* bd. 1, og han fylgde opp med meldingar av fleire band seinare (Nes 1997, 2003, 2005 og 2010). Han hadde òg teke på seg å skrive ei melding av siste bandet, og han hadde lagt arbeid i å studere historia åt verket av di han hadde fått tilgang til nytt kjeldemateriale. Planen hans var å take med dette nye tilskotet til historikken kring *Norsk Ordbok* i denne sluttmeldinga, som difor vart til opplegg for ein artikkel. Men utover våren 2016 vart han svekt av sjukdom, og han bad meg, Helge Sandøy, hjelpe seg med arbeidet, for han ottast at kreftene ikkje skulle strekke til. Vi hadde difor svært mange samtalar om materialet og kjeldene, og eg fekk god kjennskap til korleis han tenkte seg arbeidet gjort. Sjølv drøymde han fram til siste dagen om at han snart kunne greie å setje seg til datamaskina for å skrive. Men so langt kom han ikkje. Eg har i denne artikkelen etter beste evne prøvd å fylgje idéane hans.

Kolbjørn Heggstad skal ha stor takk for å ha stilt alt brev materialet etter faren, Leiv, til rådvelde for Oddvar Nes i arbeidet med denne artikkelen. Det var nettopp desse breva som kunne gje auka kunnskap om viktige år i *Norsk Ordbok*.

Eg takkar Kristoffer Kruken, Lars S. Vikør, Dagfinn Worren, Terje Aarset og ein redaksjonell fagfelle for å ha lese manuskriptet og kome med nyttige merknader.

and reflects changing conditions for both Nynorsk and the discipline of lexicography. The voluminous end product is, therefore, totally different from the modest project applied for in 1927.

1 Høgtid

Onsdag 9. mars 2016 høgtida *Norsk Ordbok* seg sjølv med stort arrangement i Universitetsaulaen i Oslo og med heidersskrift. No var verket ferdig – etter 12 band og nær 87 år. Sjøelve arbeidet tok til i 1930, og fyrste prenta heilbandet kom i 1966. I mellomtida hadde mangt skjett, m.a. vart 100-årsminnet for *Ordbog over det norske Folkesprog* (Aasen 1850) markert med at redaksjonen gav ut fyrste heftet av band 1. Vegem fram gjennom dei 87 åra har vore krokut og til dels trong; men han fortel om ei interessant kultur- og granskingshistorie. Det konkrete produktet er på 333 173 ordartiklar fordelte på 12 band å om lag 800 sider (i alt 9637 sider). Arbeidstilfanget har vore ei samling av 3,2 millionar ordsetlar med døme på norsk språkbruk frå 1600-talet og til no, og eit digitalt tekstkorpus på 100 millionar ord frå nynorsk litteratur.

Alle ordbokredaksjonar spring om kapp med tida, og når no dette storverket kan avsluttast, kjem det av prosjektet «Norsk Ordbok 2014» (NO 2014), som Kulturdepartementet sette i gang i 2002 med tanke på at verket skulle stå ferdig ved grunnlovsjubileet. At det skjedde med vel eitt års avvik, skal vi sjå stort på. Det er eit imponerande arbeid som er vorte utført, og det kunne berre gjennomførast med dugande medarbeidarar og god leiing. Truleg er det ein lærdom at store ordbøker som dette nettopp bør gjennomførast som strenge og svært målretta prosjekt. Norsk Ordbok 2014 kan berre reknast som ein suksess. For m.a. norsk stadnamngranskning er *Norsk Ordbok* eit standardverk, som ein ikkje kjem utanom når ein t.d. skal tolke namn.

Norsk Ordbok er eit nasjonalt storverk. Landet vårt har ingen grundigare dokumentasjon av norsk språk. Dette er eit verk som står seg i jamføringar med ordbokverk som andre land på same storleik har kosta på seg. I nyare tid har rettnok dansk vorte skildra i to ordbokverk (*Ordbog over det danske Sprog* og *Den Danske Ordbog*); og *Svenska akademis ordbok* har opplegg til å verte mykje større; den vart igangsett

i 1883 og er enno i bokstaven V. Tysk og engelsk kan vi sjølv sagt ikkje hamle opp med. Men *Norsk Ordbok* er eineståande av di ho er noko meir enn hine: Ho er ei folkemålsordbok. Dei nemnde ordbøkene bygger berre på skriftmål. I *Norsk Ordbok* vert talemålsvariasjonen dokumentert, og for t.d. ordet *denne* tek slike opplysningar om variasjonen åleine heile 2,5 spalter.

Det nasjonalspråklege perspektivet er spesielt interessant i vårt land ettersom vi har hatt to konkurrerande nasjonsbyggingsideologiar. Historia om ordbokverka i Noreg bør tolkast inn i den kulturelle spenninga som har reflektert den sosiopolitiske motsetnaden i landet, dvs. det kompromisset som gamle Venstre la opp til med å ri på to hestar samstundes. Det litterære ordbokverket, som vart uttenkt i ein søknad alt frå 1911 og kom i gang i 1920 (Vikør & Wetås 2016: 16), var fyrst planlagt som ei sams ordbok for dei to målformene, og ut frå dette tiltaket sprang det seinare arbeidet med både *Norsk riksmålsordbok* med opptakt i 1922 og *Norsk Ordbok* med start i 1930. Begge prosjekta måtte ha løyvingar frå departementet, men korleis dei kvar for seg har gjort seg lekke i korridorane hjå dei løyvande styresmaktene, veit vi lite om.

2 Band 12

Siste bandet, som går frå *u-* til *åværug*, er på 1648 spalter, i tillegg går halvanna side til ei redaktørliste og to sider til innleiing og takkeord frå siste direktøren i prosjektet, Åse Wetås. Den lange redaktørlista viser at heile bandet har vore stykkja ut i 141 arbeidsoppgåver til dei 29 medarbeidarane. Det er eit stort mannskap, og vi ser for oss at det òg må ha vore ei stor organisatorisk samordningsoppgåve. Arbeidet tok seg heilt annleis ut enn då det heile byrja i 1930, som vi skal kome attende til. Hovudredaktørane for siste bandet er Oddrun Grønvik, Helge Gundersen, Lars S. Vikør og Dagfinn Worren.

I føreordet til bandet skriv prosjektdirektør Wetås om slutfasen av prosjektet *Norsk Ordbok 2014*, der det oppstod konfliktar ved Universitetet i Oslo om lagnaden åt ordbokmiljøet. Universitetet la opp til ein trist sorti for leksikografien – men òg for andre miljø med ansvar for å skildre norsk språk empirisk – og tonen i striden var hard. Den gjorde nok sluttarbeidet ekstra tungt. Jamfør òg under bolk 4 nedanfor.

Noko av det leksikologisk mest interessante i dette bandet er at gruppa ord som har førefestet *u-*, er samla her. Dei utgjer nok brorparten av stoffmengda i dei 492 spaltene med bokstaven *u*, frå *uaga* til *uåte*. Blant dei er naturleg nok dei fleste adjektiv. Det er nokre ord av typen *ufisk* og *uåte*, men dei fleste substantiva med *u-* er abstrakt laga med *-leik* og *-heit*. Mange har kvidd seg for å sleppe *heit*-orda til i ei normativ ordbok pga. det dansk-tyske opphavet. Men i denne vitskaplege ordboka over faktisk norsk folkemål finn vi t.d. *udyktigheit*, *ueinighet* (med døme frå Stpr. 2009–10), *umogelegheit* (med døme heilt attende til *Fedraheimen* i 1882), *umåtelegheit*, *åbellaheit* ‘overdriving’ (notert frå Vefsn). Det sistnemnde kan neppe ha dansk opphav, men er ei nylaging til *åbelle* adj. om ‘i stor grad’. At dette ikkje er ei puristisk ordbok, ser vi òg under *vondske*, der vi finn at fyrste tydinga er forklårt med «illebefinnande», som er eige oppslag i bd. 5, men vantar i t.d. *Nynorskordboka*. Men litt inkonsekvant er nok praksisen i *Norsk Ordbok*, og ein kan undre seg over at so vanlege ord som *unøyaktigheit* og *usaklegheit* ikkje står i dette bandet, medan *ureinheit*, *ureinslegheit*, *urettferdigheit* og *urimelegheit* får plass. Vi legg forresten òg merke til at *æveblom* har fått forklåringa «evigheitsblom», som stod alt i band 2. Her er rikeleg tilfang for dei som ynskjer å studere korleis etterfestet *-heit* har fått rom i norsk folkemål. Grundige drøftingar av det emnet finst longo i ein lite kjend artikkel av Leiv Heggstad frå 1921 («Um eigenskapsnamn i nynorsk og ord på *-heit*») og i ei lengre utgreiing av Nes (1983: 24–41).

Eit av viktigaste orda i målet vårt står i dette bandet: *vera* har fått 16 spalter, og systematiseringa av tilfanget har nok gjeve redaktøren eit langt og interessant arbeid. Verbet *verta*, substantivet *øyra* og preposisjonen *åt* er òg av godbitane som språkinteresserte kan glede seg til. Ja, kan hende vaknar nyfikna òg når ein ser at substantivet *vatn* er utgreitt på 4 spalter, medan samansetningane med *vass-* tek 43 spalter!

Ein del ord viser til oppslag under ei anna form, slik det skal vere i ei ordbok. Soleis står det under *åpen* og *åpna* tilvising til *open* og *opna*, men det står t.d. ikkje noko *ånka* v. sjå *anka*; det står *upp* og *uppe* med tilvising til *opp* og *oppe*, men ikkje noko *um* med tilvising til *om*. Ein kunne òg ha teke med *yver* med tilvising til *over*.

Korrekturlesinga er god, som ho bør vere i eit slikt verk. Rettnok finn vi under *water* (= ‘toalett’) at ‘vas-sklosett’ har fått ei uheldig orddeling. Kan hende finst det fleire prenteviller òg, men med tanke på alle detaljane som skal påpassast på kvar einaste line, har verket kome svært godt frå det tekniske òg.

3 Ringt og godt mål. Språkpolitikken i verket

Alle ordbøker må i praksis sortere tilfanget sitt for å finne ut kva som skal takast med. Denne ordboka ber undertittelen *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Den praktiserte nynorsken inneheld mangt, og ikkje mindre gjeld det det levande folkemålet. Bør alt få sleppe til i ei ordbok? Skal orda med færrest førekomstar i skrift utelatast, eller dei med minst geografisk dekning? *Norsk ordbok* går inn i ein tradisjon der det politiske målet er å byggje opp eit nytt nasjonalt skriftmål med utgangspunkt i kvardagstalen åt dei breie lag av folket. Kan då eit slikt kulturpolitisk mål få leggje føringar for korleis grensa skal dragast? Dette spørsmålet har skapt mange spenningar i målrørsla. Ettersom *Norsk Ordbok* står fram som eit vitenskapleg ordbokverk, er normative kriterium tvilsame. Andre ordbøker markerer ofte ord som dialektale og folkelege (jf. merkelappar som «dial.» og «folk.») og åtvarar dermed i praksis brukarane mot å nytte orda i normalstil. Jamvel om slik kategorisering kan verke som rein fagleg observasjon, fungerer ho politisk. Når tilfanget i *Norsk Ordbok* skal vere or folkemålet, kan ‘folkeleg’ sjølv sagt ikkje merkjast ut særskilt. Undertittelen på verket er ein proklamasjon mot slike politiske ordrestriksjonar. Derimot vert boklege ord av og til merkte med «litt.»

Her ligg altså eit interessant dilemma for ei *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. I den norske samanhengen med målformer er det innebygd ein føresetnad om at noko er korkje nynorsk eller folkemål. Det kunne vore ei interessant granskingsoppgåve å studere korleis det er gått opp ein grensegang i dette verket, korleis visse ord er utelatne av di redaksjonen har rekna dei korkje til folkemål eller nynorsk. Vi kan i alle fall alt her leggje merke til at *uansett, ubemannna, ubevisst, uforlikelse, uforsiktigheit, uhyggjelse, uhyrlegheit, utolmodigheit* står i band 12. Men er det t.d. ei utvikling frå fyrste til siste bandet?

Den gjennomgåande opne haldninga til importerte kvardagsord i dette verket står i motsetnad til redaksjonslina i *Nynorskordboka*, der redaktørane har stritta meir imot. *Norsk Ordbok* kunne i dag godt få autoriteten i staden for *Nynorskordboka* i dette spørsmålet ut frå nettopp den vitskaplege tilnærminga. Med den opnare haldninga til ordtilfanget etter prinsippvedtaka i Språkrådet i 1999 er det i dag lettare å hevde at ord som er med i *Norsk Ordbok*, i praksis er nynorskord.

Korleis tenkte ein seg retningslina for ordvalet frå fyrst av? Dei som skaper eit nytt mål, gjev gjerne ordvalet symbolsk innhald. Den opphavlege søknaden frå 1927 frå Samlaget har ikkje med noka drøfting av kva «det nynorske ordtilfanget» er. Søknaden er i det heile lite fagleg drøftande. Hannaas kjem i ein plan han sette opp for ordboka i 1929 (jf. bolk 5a), heller ikkje med nokon klare refleksjonar om ei avgrensing. Det er vandt å avgjere om spørsmålet vart opplevd som uproblematisk, eller om ein lét det vere unemnt pga. sprengkrafta i striden. Når Hannaas skriv om nylaga ord, argumenterer han med at det har «etter kvart skote upp mykje nytt ord-tilfang or den gamle målgrunnen» (TH 12.9.1929 s. 2). Det er nok gammalnorsken som er den gamle målgrunnen.

Det var den røynde ordbokmannen Leiv Heggstad som problematiserte og presiserte dette spørsmålet i planen sin for ordbokarbeidet:

Med nynorsk ordtilfang meiner me då alle opphavleg norske ord, som er nytta i skrift og tale i Noreg i nyare tid, likeins opphavleg lånte eller framande ord, som hev vore so lenge og so mykje nytta i landet at dei både i ytre skap, i bøygjing og bruk kjennest som norske t.d. *bruka*, *kyrkja*, *snikkar* og so fr., og desutan internasjonale eller gresk-latinske framandord, som er ålment kjende og nytta t.d. *bibliotek*, *elektrisitet*, *kreditt*, *politikk* og so fr. Umfram dette lyt ein og taka med dei vanlegaste og mest nytta nyare tyskdanske lånord som t.d. *begynne*, *enkel*, *forskjell*, *stoff* og *fl.* endå desse ordi ikkje er godkjende i nynorsk skrift. For mange av dei er so vanlege både i by og bygd at det vilde gjeva eit rangt bilæte av det norske ordtilfanget i notidi, um ein ikkje tok dei med.

...

Nyare tysk-danske ... og andre uhøvelege lånord bør ein merkja ut på ei eller onnor vis t.d. med (eller på onnor vis og dessutan ... visa til dei tilsvarande norske ordi i fall det finst sovorne. Framandordi bør ein og merkja ut på ein annan måte t.d. med ei avstyting fram. (framandord). (LH 28.10.1929 s. 1–2.)

Grensegangen vert sjølvsagt gjord med eit visst skjøn. Heggstad skriv i brev til Samlags-skrivaren Ola Raknes 20. mars 1929, der han sender inn fyrste prøva på arbeidsmanus: «Av norsk-danske lånord er aktelse medteke (med tvil). Under observasjon er aktverdig, adamseple og kanskje fleire.»

Den relativt liberale Heggstad hadde sin motpol i Eivind Vågslid. Kva Vågslid skreiv i planen sin frå 1929, jf. bolk 5a, veit vi ikkje, men han retta ei skotsalve mot Heggstad hausten 1931 om at han brukar «fleire heilt uturvande unorske ord». Til dømes forklårar Heggstad ordet *agar* med *tuktemeister*, som Vågslid reknar som direkte omsetjing av dansk *tugtemester*. Heggstad brukar ordet *ogso* og godtek ordet *sikker*. Om dette seier Vågslid:

Skal ein geva seg til å setja um eller tyde gode norske ord med halvdanske eller dansktyske ord, so vert denna ordboke det verste måltyningsverk som er gjort. Det má vera audsynt for alle. I det høvet er det myke betre at ordboke er skrive på rein dansk; for då veit folk at det er dansk. (EV sommaren 1931 s. 11.)

I juni same året hadde Heggstad på eit møte i ordboknemnda kritisert Vågslid for å bruke «nye ordsamansetningar som ikkje er lette å skyna for alle, som t.d. ‘skrudvokster’ istf. ‘prydvokster’» (LH 11.6.1931). Her ser vi altso eit skilje mellom vitskap og politikk. Seinare i historia åt *Norsk Ordbok* har interessant nok ein slik strid i redaksjonen ikkje kome til syne att. Men hovudredaktør Alf Hellevik måtte i si tid tole negativ omtale for at *anbefala* kom inn i band 1.

4 Heidersskriftet

I samband med avslutninga på det store prosjektet laga redaksjonen heidersskrift til verket med ein tittel inspirert av Tor Jonsson: *Livet er*

æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016; redaktører var Helene Urdland Karlsen, Lars S. Vikør og Åse Wetås.

Heidersskriftet har naturleg nok ei historisk vinkling på *Norsk Ordbok* med dels nyskrivne kapittel og nokre oppattprenta arbeid, som fortel om utviklinga i verket. Fyrste kapittelet er eit historisk oversyn av Lars S. Vikør, som sjølv har sete som hovudredaktør frå 1993, og av Åse Wetås, som vart prosjektdirektør i 2008. Denne grundige historikken på 25 sider er grunnleggjande for å forstå samanhengen verket står i. Deretter kjem tre historiske aktstykke. Fyrst vert orienteringsheftet som skrivaren i Samlaget, Sigmund Skard, skreiv og Samlaget gav ut i 1932, prenta om att. Det gjev ein nyttig leksikografisk historikk og dessutan ei orientering om opplegget for *Norsk Ordbok*. Heftet var meint for dei mange medarbeidarane kring i landet, og dessutan som oppmoding til nye om å melde seg som friviljuge medarbeidarar (Skard 1968: 263). Hellevik skreiv ei tilsvarande orientering i 1956, og den kjem som neste artikkel. Tredje oppattprenta artikkelen er av førre prosjektdirektøren, Kristin Bakken, som i 2005 skreiv om relevans, legitimitet og resultatkrav i nasjonale ordbøker i Skandinavia. Denne systematiske jamføringa viser dei kulturhistoriske skilnadene på dei tre landa, men sams er det at vi i dag ikkje kan legitimere slike verk med verdiladde ord som *danning, nasjonal* eller *kulturarv*. No må ein appellere til potensielle brukarar på andre måtar. Bakken avsluttar med å vise til at ei offentleg finansiert ordbok har eit samfunnsoppdrag, og at dei som lagar ordboka, må godta premissane som då er lagde (s. 103). Det gjeld sjølv sagt publiseringstempoet.

Lars S. Vikør skriv ein aktuell artikkel om «Språkdokumentasjon og språkforskning. To sider av same sak, eller to saker?» Det er ein skarp analyse av argumenta som vart nytta frå kollegaer ved UiO i saka om nedlegging av *Norsk Ordbok*, og dermed er dette òg grundigaste oppgjeret med dei som ikkje ville rekne leksikografien som grunnforskning ut frå den synsmåten at grunnforskning berre skjer ut frå teoretisk baserte hypotesar og med tilfang som er innretta mot desse hypotesane. Det kallar Vikør for «eit nesten skremmande reduksjonistisk syn» som byggjer berre på «partikulære datasett», og som manglar heilskapsperspektivet på forskinga. Dette synet gjer granskaren sjølv til mål for granskinga, ikkje samfunnet, som granskaren skal vere tenar for, slik Vikør ser det.

Oddrun Grønvik og Christian-Emil Smith Ore har hatt ansvaret for utviklinga av dei omfattande digitale verktya i ordboka, og i ein artikkel fortel dei om nyutviklingane. Dei legg særleg vekt på korleis modellen som er lagd til grunn for dataverktyet, gjer det mogleg å kople saman ulike basar til ei samordna programvare. Det interessante perspektivet vidare er at denne modellen kan utbyggjast med mange fleire kunnskapsbasar enn det *Norsk Ordbok* rår over. Artikkelen kunne nok ha tent på konkretiseringar og illustrasjonar for dei som ikkje er vane med å tenkje informasjonsteknikk.

I heidersskriftet fylgjer so ein del festtalar, som er skrivne og framførte av ymse forfattarar ved lanseringar av einskildband i ordboka. Siste delen av boka er ei samling minibiografiar over dei som har arbeidd i ordboka frå fyrste til siste stund. Dei 85 maurane gjennom dei 87 arbeidsåra fortener å få denne presentasjonen. For dei eldste medarbeidarane er somt upresist, truleg av di redaktørane har vanta kjelder; jamfør neste bolken. Soleis manglar t.d. Anders Skogen (1903–1989), som arbeidde i ordboka i 1943–45. Ein kunne òg utvida kriteriet for å kome med på lista, for det er styringsmenn som har spela ei svært viktig rolle i historia åt verket, slike som Olav Midttun, formann i tilsyns-nemnda heilt frå opptakta i 1930 og fram til 1963, og Magnus Rindal, som var formann i styret for prosjektet Norsk Ordbok 2014 frå det tok til i 2002 og fram til november 2014. Begge desse styrmennene hadde stø hand om styrevolen når det trongst. Kan hende kunne Steinulf Tun-gesvik òg fått ein plass i galleriet, for innsatsen hans med å skape prosjektet NO 2014 kan neppe overvurderast.

5 Historikk om verket

Fyrste kapittelet i heidersskriftet gjev ein god og oversiktleg historikk: «Norsk Ordbok: om folket – av folket – for folket. Historia om ordboksverket fram til i dag», som Lars S. Vikør og Åse Wetås har kalla kapittelet etter inspirasjon frå Gettysburg-talen Abraham Lincoln heldt i 1863; slagordet hans galdt regjeringa, her gjeld det like godt om ordboka.

Det er ikkje mykje å seie til det som er skrivne i dette nyttige oversynet; det er ei klår og ryddig framstilling. Men nedanfor skal vi kome med eit supplement ut frå kjelder som dei to forfattarane ikkje har hatt

tilgang til, fyrst og fremst brevarkivet åt Leiv Heggstad. (Arkivet som Samlaget og Norsk Ordbok²⁾ har, er tydeleg ikkje fullgodt.)

a) Opptaket

Som Vikør & Wetås fortel s. 17 i heidersskriftartikkelen, vedtok Samlaget i 1927 å søkje staten om stønad til ei norsk-norsk ordbok. Søknaden vart signert av formannen i Samlaget, Gustav Indrebø, den 8. september 1927, men det kom ingen pengar det året. Den 23. august året etter sende laget inn søknad på ny (jf. brev frå DNS 22.1.1930, jnr. 14), og no gjekk det betre, for Stortinget løyvde i vårhalvåret i 1929 ein fyrste-stønad på 5000 kroner og gav tilsegn om 70 000 fordelt på dei sju neste åra. Men Stortinget føresette at det vart lagt fram ein grundigare plan. (OM 24.10.1929, LH 28.10.1929.)

Kva det politiske klimaet hadde å seie for dette positive vedtaket, kan vi vanskeleg avgjere, men vi kan notere oss at Sigvald Hasund var då kyrkje- og undervisningsminister i den andre Mowinkel-regjeringa for Venstre. Ministeren likeins som Venstre var nok positiv til målsaka, men vi kjenner ikkje nærare til kva dét kan ha hatt å seie. Vi kan òg take med at Sigvat Heggstad, ivrig målmann, hadde vore tilsett som sekretær i Kyrkjedepartementet frå 1915. Men det kan ha vore vel so viktig at Riksmålsvernet tidlegare på 1920-talet hadde byrja å redigere si *Norsk riksmålsordbok*, og to år før, i 1927, hadde den ordboka fått tilslag på ein søknad om statstilskot. Jamstillingspolitikken kan nok ha spela inn hjå dei løyvande styresmaktene. Sjølve tanken om å lage ei stor *Norsk Ordbok* kom kanskje opp som ein reaksjon på løyvinga til riksmålsordboka, sjølv om Ola Raknes ikkje nemner det i føredraget han heldt om ordbokspørsmålet våren 1927 på årsmøtet i Det norske Samlaget (jf. omtale i *Den 17de Mai* 7.5.1927).

Vegen vidare etter tilslaget i vårhalvåret 1929 var ikkje oppstaka. Difor hende mykje hausten same året. Av det vi skal referere nedanfor, kan ein tolke ut at samlagsstyret tidleg må ha tenkt på Leiv Heggstad (1879–1954) som redaktør for dette store verket. Han var den mest sjølvsgade i Samlags-krinsen då. Han hadde gjeve ut ei *Fornorskingsordbok* i 1917 og var i 1927 i avslutningsfasen med den store revisjo-

2) Det administrative arkivet åt Norsk Ordbok er no del av Språksamlingane ved Universitetsbiblioteket i Bergen.

nen av *Gamalnorsk ordbok* (1930). At Samlaget såg til Heggstad, var soleis ikkje unaturleg. Han var difor den fyrste som søknaden frå 1927 nemnde som godt kompetent for oppgåva; deretter kjem Hannaas.

Etter stortingsvedtaket i 1929 om løyving ser det ut til at Samlaget fyrst har vendt seg til Heggstad, deretter til Hannaas og so til Vågslid med spørsmål om å take på seg ordbokarbeidet (EV 8.9.1931). Men kona åt Heggstad døydde i juni 1928, so han var nok merkt av det, for på denne førespurnaden må han ha vore negativ. Hannaas svara positivt og skreiv i planen han sende inn, at Heggstad var den som hadde mest røynsle med ordbokarbeid, men Hannaas hadde forstått Heggstad slik at det var «uvisst um han tykkjer han kunde taka på seg arbeidet» (TH 12.9.1929 s. 4).

Vågslid fortel i brev frå september 1931³⁾ at då fyrste løyvinga kom i 1929, hadde Olav Midttun oppmoda han om å take på seg arbeid med ordboka og å «skriva eit utkast til ein plan for arbeidet». Midttun hadde då fortalt at han òg hadde bede Hannaas og Heggstad gjere det same, men Heggstad «hadde neitta» (s. 1). Vågslid reiste so til Voss for å rådføre seg med Heggstad før han skreiv sin plan.

Planen frå Vågslid kjenner vi ikkje utanom at han sjølv viser til han i eit brev. Derimot har vi altso den Torleiv Hannaas, professor i Bergen, skreiv: «Plan for ei nynorsk ordbok» dagsett 12. september 1929. Denne planen er svært grundig og konkret i motsetnad til søknaden frå samlagsstyret – som vi kjenner i 1927-versjonen. Hannaas såg seg sjølv som formann i ordboknemnda, og Sigurd Kolsrud og Leiv Heggstad som nemndmedlemer: «[E]g kunde ikkje taka på meg å vera formann utan Heggstad og Kolsrud stod ved sida.» (TH 12.9.1929 s. 5.) Hine to var alt spurde om skipnaden, og det same var Per Thorson, som var påtenkt som skriivar. Utgiftene til denne ordninga er utrekna i detalj. Han nemner so at «[s]kulde eg vera formann i ordboksnemndi, laut arbeidet verta lagt til Bergen. Og det skulde ingen vande vera med *det*. Eit sovore arbeid kunde ein gjera likso vel i Bergen som i Oslo eller nokon annan stad», og dessutan hadde han to store kontor som han rådde over gratis (TH 12.9.1929 s. 3).

3) Dette brevet på atten sider er ikkje dagsett, men det er svært likt eit brev til Norsk Ordbok dagsett 8. september 1931 på sju sider om same spørsmåla. Det lengre brevet vart truleg sendt til Midttun og tilsynsnemnda og kan vere skrive som det fyrste av dei to. Desse to breva ligg no i Riksarkivet i papira etter Vågslid. Oddvar Nes fekk kopi av dottera Armlaug Skjæveland.

Hausten 1929 har nok Olav Midttun, påtroppande formann i samlagsstyret, hatt nye kontaktar med Leiv Heggstad. Midttun var sentral i kulissane, for han sende òg private brev til Heggstad. Den 8. oktober skreiv han i privat stil til Heggstad og takka for brev der Heggstad hadde sagt at han «ikkje er uviljug» til å take ansvaret om det økonomiske kunne ordnast; og Midttun fortalde at saka skulle drøftast på eit snarleg styremøte i Samlaget. Her ser det altså ut som overteljingskunstane har fått Heggstad på glid utover hausten 1929.

Samlaget sende 15. oktober i 1929 formelt brev til Leiv Heggstad om at styret dagen før hadde vedteke å bede han «standa fyre redaksjonen av den påemna nynorske ordboki». Brevet er svært konkret i tilbodet om løn, ynske om at Heggstad flytte til Oslo, vikarordning på Voss og ein studietur til Sverige og Danmark. Dette brevet er signert av Olav Midttun (då formann vorten i Samlaget) og utforma av skrivaren Ola Raknes. Dei skriv sjølvstakt at «[f]yresetnaden for dette tilbodet er at Stortinget løyver pengar til arbeidet i samsvar med søknaden vår» (DNS 15.10.1929, jnr. 157/1929).

Leiv Heggstad sende svarbrev 20. oktober, der han tok på seg oppgåva og lova å «gjera kva eg kann til at det skal verta ei so god ordbok som mogeleg». Han lova òg å sende ein arbeidsplan (LH 20.10.1929). Midttun svara fire dagar seinare at det hasta, for departementet trong planen til det komande budsjettet, og dei fyrste 5000 kr kunne ikkje utbetalast før planen var levert. No stod det om pengane «som alt er løyvde av stortinget», og Midttun bed Heggstad take seg ein Oslo-tur for å drøfte detaljane. Som PS opplyser Midttun at han «skriv og segjer fraa til Hannaas» (OM 24.10.1929). Det var sjølvstakt rett og rimeleg ettersom Heggstad òg hadde vore del av opplegget frå Hannaas. Det brevet og ev. forklaringsmåten Midttun brukte, kjenner vi ikkje. Hannaas vart brått sjuk og døydde vel tre veker etter.

No gjekk det raskt. Alt 28. oktober sende Heggstad sin plan med departementet som tenkt mottakar der «me» tydeleg var Samlaget, og detaljplanen hans kom som vedlegg. Men dokumentet gjekk til Samlaget, som no brukte nesten tre månader på å sende inn sitt dokument til departementet. Det skjedde 22. januar i 1930, og Samlaget skulda på at det fyrst ville drøfte planen med Norsk Måldyrkingslag, som hadde årsmøte i januar.

I dette brevet skriv Samlaget at Heggstad «er utan samanlikning den beste me kann få, vel oppskula filolog, vel inne i norsk mål i gamal og ny tid, og røynd i ordboksarbeidet frå Gamalnorsk ordbok».

b) Fyrste økta

I årsmeldinga frå Samlaget for 1929 vert det opplyst om løyvinga for budsjettåret 1929–30 på 5000, og at «[p]lanane for denne ordboki er gjennomdryfte i meldingsåret, og arbeidet vart sett i gang ved årsskiftet.» (SoS 1930: 233.) Hellevik (1968: 208) opplyser at Kyrkjedepartementet godkjende planen og tilviste dei fyrste 5000 kr våren 1930. Detaljen om tidspunktet her er neppe sætande, for stemmer det at Heggstad tok til frå 1.1.1930, skulle han ha vore i gang nesten ein månad før Samlaget hadde sendt brev og plan til departementet, noko som var vilkåret for utbetaling. Men årsmeldinga treng nok ikkje vere heilt noggrann i denne opplysninga.

I neste årsmelding, altso for 1930, går det fram at Stortinget hadde løyvt neste sum på 10 000 kr for budsjettåret 1930–31. No er det òg opplyst om «Nynorsk ordbok» at

Arbeidet er sett i gang med lektor Leiv Heggstad til fyrebils hovudredaktør, og med cand. filol. Per Thorson og cand. filol. Eivind Vågslid til sekretærar. Arbeidet stend under tilsyn av Norsk måldyrkingslag ved ei serleg nemnd: professorane Gustav Indrebø, Sigurd Kolsrud og Knut Liestøl, dosent Olav Midttun, dr. phil. Ola Raknes og lektor Leiv Heggstad. (SoS 1931: 190.)

Styringa av tiltaket var ikkje heilt klår då Samlaget sende søknaden i 1927. Ordbokprosjektet trong ei fagleg tilsynnemnd, og Midttun spurde Heggstad 24.10.1929 om kva han meinte, dvs. om Samlaget eller Måldyrkingslaget skulle setje ned nemnda. Sjølv legg han til at det beste nok er «at Samlaget greider med det heile». Måldyrkingslaget vart skipa i 1928 og var å rekne som eit fagleg språkakademi for nynorsken, dvs. at det hadde mål om å vere noko anna enn ein stridsorganisasjon. Vi ser ikkje at Heggstad svara på spørsmålet frå Midttun, men når Samlaget utsette å sende inn brev til departementet til etter årsmøtet i Måldyrkingslaget i 1930, viser det indirekte at Samlags-

krinsen i mellomtida hadde lagt opp til ein fast organisasjon. Den vert presisert i «Plan for arbeidet med den nynorske ordboki med tydingar på nynorsk» (DNS 22.1.1930, jnr. 14/1930):

Det norske Samlaget stend fyre arbeidet, varveitlar statsløyvingi, betalar ut løni til hovudredaktøren og – etter tilvising frå honom – løni til medarbeidarane og andre utlegg for ordboki, tek imot det ferdige manuskriptet og fyrebur utgjevingi. Norsk Måldyrkingslag gjev den faglege og saklege rettleiding og vel ei rådgjevingsnemnd for arbeidet.

Til rådgjevingsnemnd hev Norsk Måldyrkingslag valt professorane Sigurd Kolsrud og Knut Liestøl, dosent Olav Midttun og dr. Ola Raknes. Ho skal berre arbeida i samråd med og etter ynske frå hovudredaktøren.

Her kan vi leggje merke til siste setninga, som set redaktøren over det som her er kalla rådgjevingsnemnda. Som vist ovanfor vart Heggstad òg rekna som medlem i nemnda i årsmeldinga for 1930, som var skriven i mai året etter.

Heggstad byrja nokso snart etter avklåringane, for i brev 20.3.1930 frå Voss sende han fyrste 9 prøvesidene av arbeidsmanuskriptet til Raknes, som han bad leggje det fram for «Rådgjevingsnemndi» på møtet nemnda heldt heime hjå Midttun 25. mars. Om framdrifta nemnde han dette: «Meiningi er då at dette skal vera arbeidsmanuskriptet som skal vera ferdigt på eit år, og deretter skal ein so fylla i med nytt frå folkemålet og frå literatur og arbeidsliv.» (LH 20.3.1930.) Dette manuskriptet har seinare vorte kalla grunnmanuskriptet.

Telemarkingen Eivind Vågslid og ryfylkingen Per Thorson var also skrivarar i ordboka. Thorson var òg nemnd av Hannaas som mogleg hjelpesmann. Det ser ut som dei tre har sete på kvar sin stad og arbeidt, dvs. Heggstad på Voss, Vågslid i Oslo og Thorson på Jelsa. Men etter vel eit år gav Thorson seg pga. helsa og den umoglege kombinasjonen med skulearbeid (PT 22.5.1931). På denne tida, also etter vel eit år, må det nok ha kome opp noko frustrasjon i arbeidet, for Thorson hadde grunn til å presisere at oppseinga ikkje var nokon kritikk mot arbeidsplanen, «som tvillaust i det heile er praktisk og greid». Men han skyt

inn at arbeidet med å skrive saman dei gamle ordbøkene har teke so lang tid; sjølv har han greitt berre bokstaven M, «d.v.s. at snaue arbeidsmanuskriptet ikkje kann liggjå ferdigt fyrr um 10–11 år» (PT 22.5.1931).

Heggstad vende seg i 1930 til Vågslid og fortalde at han hadde teke på seg arbeidet, og at Vågslid «skulde taka til å skriva etter hans plan. Han [dvs. Heggstad] sagde òg, og streka attpå tydeleg under at han skulde hava andsvaret for arbeidet» (EV sommaren 1931 s. 6). Formuleringane kan tyde på at det her har vore ei viss spenning i utgangspunktet. Vågslid, som sjølv hadde sendt inn ein arbeidsplan i 1929, vart snart misnøgd med arbeidsmåten Heggstad hadde lagt opp til. I eit brev på atten sider hausten 1931 går Vågslid igjennom ymse praktiske spørsmål i ordbokarbeidet som han er kritisk til, og han viser til at han sjølv hadde laga ein betre plan. Den 11. juni 1931 gav Heggstad Vågslid bod om at han i møte i ordboknemnda var oppsagd som sekretær, og grunngevinga, refererer Vågslid, var at han «ikke skal ha fylgt planen for ordbokarbeidet og av di det handskriptet eg hev laga er so upålitelegt og ringt» (EV 8.9.1931 s. 1). Vågslid formulerte òg eit kortare brev truleg til Samlaget. Både det lange og det korte brevet var svar på kritikken og oppseiinga, og dét forklarar nok tonen i dei. Brevå går igjennom ei mengd detaljar, og det framhevar at arbeidet i Norsk Ordbok ikkje godt nok utnytta det som longo var gjort i det literære ordbokverket, som nemleg hadde skrive ut mykje av landsmålsordbøkene og landsmåls litteraturen. Det lange brevet endar krast med at det no er viktig å hindre «at pengarne vert nytta til eit ordboksmanuskript som ingen ting er verdt.»

Vi såg i årsmeldinga frå Samlaget for 1930 at Heggstad var nemnd som «fyrebils» redaktør (med Thorson og Vågslid som sekretærer, SoS 1931: 190), som må tyde at Heggstad har hatt nokre atterhald med å take det fulle ansvaret – kanskje pga. andre planar han hadde i hovudet. Heggstad gjekk ut or arbeidet i 1931, truleg frå sommaren, for då flytte han til Molde og tok over som rektor på Molde kommunale høgre ålmennskule.

I årsmeldinga for 1931 signert i mai 1932 står det inga setning om redaksjon, derimot står same setninga om at arbeidet står under tilsyn av «Norsk Måldyrkingslag ved ei serleg nemnd», der Heggstad var komen inn, no med tittelen rektor (SoS 1932: 237).

c) Skriftmål og/eller talemål?

Hovudmålet med ordboka var nok det kulturpolitiske: å styrkje det nynorske skriftmålet, som i mellomkrigstida augna ein sigersgang over landet. Difor søkte Samlaget i 1927 om stønad til ei «nynorsk ordbok». Nemninga nynorsk vann ikkje fram i Stortinget før to år etter, men ho var alt i bruk med eit sjølvstøtt optimistisk og slagkraftig innhald.

Vi kan leggje merke til at det opplegget som vart skissert i fyrste søknaden, var avgrensa til å samle saman orda som alt var skriftfeste:

Ei norsk ordbok soleis som me tenkjer oss henne, skulde støypa i hop i eitt verk alle dei ordbøkene og eldre og yngre ordsamlingane som me no hev. Dertil skulde ho taka omsyn til det viktigaste av den nynorske litteraturen etter Ivar Aasen både på landsmål og på bygdemål, til folkevisone, og ogso til det som finst av eldre norsk målsskrifter. (DNS 8.9.1927.)

Samlaget viste altså til berre prenta ordbøker og litteratur. Ordet folkemål er ikkje nemnt i denne søknaden. Dette er kulturhistorisk interessant, for det viser den sjølvstøtte horisonten for filologane og målfolka. Den var den same som for det etablerte litterære ordbokverket og for *Norsk riksmålsordbok*: Orda måtte ha fått plass i skriftmålet før dei var verte plass i ei ordbok. Nynorsken kunne vise si tyngd og sin posisjon nettopp gjennom skriftmålsbruken. For tradisjonelle nasjonalmålsordbøker gjer ein slik premiss at språket kan definerast av den kulturelle eliten, som dominerer skriftmålsbruken.

I planen frå Hannaas hausten 1929 vart same føremålet teke opp att berre med eit tillegg om nylaga ord i nynorsk skriftmål. Heller ikkje her vart det lagt vekt på aktiv innsamling av ord frå det levande talemålet anna enn at det alt fanst fleire samlingar, og «so vil det strøyma inn med nytt tilfang». I notatet som Leiv Heggstad sende til Samlaget, er eit «bergingsarbeid» del av sjølvstøtte føremålet:

Den påtenkte ordboki hadde me meint skulde verta ei ordbok yver heile det nynorske ordtilfanget – både skriftmål og talemål ... Fyrst tenkte me å samla ordtilfanget or bokheimen og so seinare auka og utfylla det tilfanget ein finn der med det som ein

med rimeleg arbeid og kostnad kunna [*sic*] få samla frå målføri i bygd og by ... Ein kann og gå ut ifrå at det utyver landet enno lever mange norske ord som aldri hev vorte uppskrivne. Her gjeld det då beintfram å gjera eit bergingsarbeid som det hastar med, og kann ein få knytt dette arbeidet til ordbokarbeidet, vilde det vera godt. Men ein kann sjølvstakt ikkje nytta noko av dei knappe ordbokpengane til dette; ein fær vona på hjelp av Universitetet og vitskapelege fond og elles lita på friviljugt arbeid. (LH 28.10.1928 s. 1, 2 og 4.)

I argumentasjonen for ein søknad i november 1931 til Pengeutskpetet om utdelingar i bolken 1933–37 vart det vist til kva professor Carl Marstrander hadde skrive i ei melding av *Norsk riksmålsordbok*:

Hvad vi trenger nu er en landsmålsordbok som i like [*sic*] grad tar hensyn til vår betydelige målliteratur og til de levende folkemål og dokumenterer sine definisjoner ved kontrollerbare henvisninger til litteraturen. (SoS 1931: 349 etter *Aftenposten* 1930 nr. 565.)

I august 1931 sende tilsynsnemnda ut eit opprop til aviser der ho bad folk melde seg til innsats. Innsamlingsarbeidet som slik kom i gang, vart omfattande i mellomkrigstida og ikkje mindre etter krigen. I grunngevingane for at tidsbruken i redaksjonen var vanskeleg å føresjå, vart nettopp tilvoksteren i tilfang stadig framdregen.

I vedlegget til søknaden frå november 1931 vart arbeidet i *Norsk Ordbok* omtalt med ei endå sterkare vektlegging av målføretilfanget:

Arbeidet er sett i gang; men det syner seg at løyvingi ikkje på nokon måte rekk til. Det er heller ikkje å undrast på; me nemner til samanlikning at Norsk Riksmålsordbok, som vart sett i arbeid ved ei jamstor løyving i 1927, berre hev kunna koma i gang ved store attåt-tilskot av midlar som er innsamla på privat veg. Med den løyvde summen vil Norsk Ordbok hovudsakleg verta ei samanstilling av dei eldre ordsamlingane, d. v. s. av tilfang som alt er kjent fyrr; det var fyresetnaden at dette tilfanget skulde utfyllast med rikelege nye tilskot både frå dei levande bygdemåli og frå nynorsk litteratur, og det hev alt meldt seg ein heil flokk

friviljuge medarbeidarar til samlings- og utskrivingsarbeidet, i alle landsluter; men samlingi vil ikkje kunna gjerast systematisk og vidfemnande nok og tilfanget vil ikkje kunna nyttast ut med det noverande tilskotet; det er dobbelt ille av di det er dette arbeidet det serleg hastar med, fyrr den moderne kulturen endå meir fær vatna ut bygdemåli. (SoS 1931: 340f.)

Til oppgåva trongst det dobbelte av det alt løyvde, og difor søkte Samlaget om 75 000 til frå Pengelutspelet. Her ser ein noko av poenget med at vegen vert til medan ein går, endåtil føremålet vart revidert i prosjektet. I kor stor grad det var ei tilsniking, eller om det vart opplevd berre som ei presisering, kan vi ikkje avgjere i dag. Vi kan berre glede oss over at det vart slik.

d) Omfang og tidsplan

Å avgrense omfanget på eit ordbokverk er nok ein vanske i alt redaksjonsarbeid. I den opphavlege søknaden til departementet i 1927 kan det sjå ut som det var tenkt som eitt band; det er ikkje sagt presist noko om omfanget anna enn:

For ei slik bok som me meiner[,] treng folk å få nytte av snart. Og so bør ikkje verket verta større enn at de[t] kann verta råd for folk som hev bruk for det, å kjøpa det. (DNS 8.9.1927 s. 3.)

Hannaas meiner i planen sin at ordboka ikkje må verte større enn tre band på i alt kring 3000 sider, og mindre kan det heller ikkje verte (TH 12.9.1929. Heggstad nemner i sin plan at «[h]eile ordboki hadde me tenkt skulde verta på omkring 2400 tviteiga sidor i tvo eller tri band» (LH 28.10.1929 s. 1). I det endelege skrivet frå januar 1930 til Kyrkje- og undervisningsdepartementet seier so Samlaget ved Midttun:

Ordboki skal vera på 3 band, kvart på upptil 1000 sidor. Det er i minste laget, for berre Aasen og Ross' ordbøker er kvar på ikring 1000 sidor, og det er mykje anna nytt tilfang som lyt med. Men både av økonomiske og praktiske grunnar er det vandt å gjera ordboki større. (DNS 22.1.1930, jf. 14 s. 1.)

Løyvinga det var søkt om, var altso på 75 000 kr og skulle gå over sju og eit halvt år. Desse tala verkar vere tekne or lause lufta, men vi skal ikkje sjå bort frå at samlagsstyret har jamført med planane for *Norsk riksmålsordbok*, som hadde fått statsløyving frå 1927. Ingen hadde vel røynsle nok til å kunne stipulere arbeidsomfanget. Fleire i samlagskrinsen hadde laga ordbøker, og so lenge ein tenkte mest på å støype saman tidlegare ordbøker, hadde dei nok ei viss førestelling om kva tid det tok. Men ingen av ordbokfolka i samlagskrinsen hadde ekserpert systematisk or litteraturen eller samla inn målføretilfang. Etter at redaksjonen hadde fått noko røynsle, gjekk det opp for medlemmene der og for tilsynsnemnda at det var rekna fullstendig gale når det galdt arbeidsmengd, slik vi ser av vedlegget til søknaden til Pengelutspelet i 1931, jf. ovanfor.

Dei som skreiv arbeidsplanar hausten 1929, tok naturleg nok utgangspunkt i summen og tidsplanen i søknaden dagsett i 1927. Hannaas rekna rettnok med ti år før boka kunne kome ut, men at manuskriptet skulle vere klart etter åtte år (TH 12.9.1929 s. 6). Heggstad rekna meir presist, nemleg tre år til ekserpering og innsamling, fem år til redaksjon og to til prenting, altso ti år i alt. Då «skulde boki vera heilt ferdig» (LH 28.10.1929 s. 3). Prentinga av boka var altso ikkje rekna inn i søknaden og budsjettet – utan at det var sagt presist.

I den utgreiinga om *Norsk Ordbok* som fylgde søknaden i november 1931, vart arbeidet i tida 1930–31 kalla eit prøvearbeid, og dét hadde synt at det var umogleg å fullføre ordboka etter planen. Etter ein del detaljar om arbeidsmengda vart det konkludert med at berre arbeidet til grunnmanuskriptet kom til å take fem år i staden for dei tre, som det stod i den opphavlege planen.

Det synte seg vere vandt å lage realistiske planar. Noko vi òg bør ha i tankane når vi tolkar formuleringane, er at den som skriv ein søknad, ynskjer å unngå at lesaren får inntrykk av ein ustyrlig prosjektmastodont. Slikt får ein ikkje pengar til; og denne påtvinga realismen kan ende i underfinansieringar. Vi skal sjå korleis dette gjekk.

Dei tilsette i redaksjonen måtte fleire gonger minne kvarandre på kor trongt det var om plassen i verket, for råma for det samla sidetalet hadde sjølv sagt fylgjer for utforminga av kvar artikkel. Det skulle rapporterast til styresmaktene om framdrifta, og då kan ein ikkje vike for

mykje av frå søknaden ein har fått løyvinga på. Men det kom i alle fall ut eit fyrstehefte til jubileet for *Ordbog over det norske Folkesprog* i 1950. Det var ein milepåle på den lange og krokute vegen.

Førestellinga om eit trebandsverk på i alt 3000 sider heldt seg lenge; ho var råma for arbeidet Leiv Heggstad gjorde fram til 1945, som vi kjem attende til i bolk 5f. Han nemner det omfanget i eit svarbrev til ein innsamlar so seint som i januar 1945 (LH 22.1.1945). I ein reklametekst for verket i 1964 var omfanget utrekna til 4–5 band. Då fyrste heilbandet kom i 1966, skreiv redaktøren då, Alf Hellevik, i føreordet at «[v]i reknar no med eit verk på 8–9 band, dvs. om lag 7000 sider.» (NO 1: XVI.) I same føreordet vart det òg lagt til at «[f]arten i utgjevinga vil auka etter kvart.» Frå fyrste til siste heftet kom i band 1, gjekk det 16 år. To år seinare fortalde Hellevik (1968: 209) at verket skulle verte på 9–10 band à 800 sider.

Oddvar Nes rekna i meldinga av fyrste bandet (i *Bergens Tidende* 27.12.1966) ut at heile verket ville verte ferdig kring år 2100 om same tempoet vart halde. Slik gjekk det heldigvis ikkje, og den store bergingsaksjonen vart prosjektet *Norsk Ordbok 2014*; der vart omfanget på arbeidet fastlagt til 12 band, korkje meir eller mindre. I søknaden frå 1929 heitte det:

Arbeidet hadde me tenkt oss laut skipast soleis at éin mann stod i brodden for det og hadde det til hovud-arbeid den tid det varde. Han laut ha noko underordna arbeidshjelp. Der burde vera ei rådgjevarnemnd, som helst laut arbeida ulønt. Arbeidet med manuskriptet etter ein sovoren skipnad hadde me tenkt burde taka ikring 7–8 år. Me trur ikkje at ein skulde planleggja det so stort at det tok lengre tid. (DNS 8.9.1927.)

I stordomstida åt prosjektet var staben på 29 personar. Her ser vi kor ulike start- og sluttpunkta i *Norsk Ordbok* vart. Her hadde mykje endra seg på vegen.

e) Andre økta

I årsmeldingane frå Samlaget i åra framover 1930-talet til og med for 1941 stod nesten same teksten og inkje om framdrifta i ordbokarbeidet

(SoS 1942:303). Det vart vist til «serleg årsmelding». Der er det heller ikkje nemnt detaljar om personar i redaksjonsarbeidet. Men det går fram at framdriftsplanen med 7,5 år er eit hovudbrot; så det vart søkt departementet fleire gonger om meir pengar, og det vart jamført med *Norsk riksmålsordbok*. I kvar søknad var det uttrykt stor optimisme om at restarbeidet kunne greiast på berre nokre fåe ekstraår.

At det ikkje var nokon redaktør etter sommaren 1931, slik det var føresett i søknad og plan, vart kommentert i eit brev Heggstad skreiv til tilsynsnemnda hausten 1941. Han bad der om at det vart presisert overfor departementet at dette ikkje hadde ført til noka «røyenleg utdryging», og han nemnde at han sjølv fleire gonger frå januar 1940 hadde bede om å verte fast tilsett som redaktør (LH u.d.). I *Norsk Tidend* 8.4.1937 heiter det at Sigurd Kolsrud hadde «vitskapleg tilsyn» med ordbokarbeidet etter Heggstad slutta i 1931, og Rue (1968: 105) kallar Kolsrud styrar.

I intervjuet med Kolsrud i *Norsk Tidend* 8.4.1937 går det fram at grunnmanuskriptet no var klart til og med bokstaven V, og at ein kunne byrje med prentinga året etter. Elles fortel artikkelen om det enorme tilfanget som var kome inn frå målføra; 100 000 ordsetlar er det tale om på den tida, innsende frå gratismedarbeidarar i 845 kommunar.

I praksis hadde Kolsrud ei tydeleg overordna oppgåve, for utan noka nærare drøfting omarbeidde han setelarkivet til ei tematisk ordsamling, jamvel om det nok var fleire meiningar om korleis sjølv redaksjonsarbeidet burde gå føre seg. Detaljane i kva som skjedde, kjenner vi ikkje, men vi ser at Kolsrud er oppført i tilsynsnemnda for siste gong i meldinga for 1939. I årsmeldinga for 1940 går det fram at Leiv Heggstad hadde rykt opp frå varamannsplassen, som han hadde hatt nokre år (SoS 1941: 286). På møtet 4.2.1943 gjekk tilsynsnemnda med på at setelsamlinga å nyo vart ordna alfabetisk (OM 6.2.1943). Det arbeidet tok eitt år for to kontordamer, opplyste Heggstad (LH 17.6.1943).

f) Tredje økta

Ein ny og tredje fase i arbeidet tok til i 1940, for 30. august det året søkte Samlaget om ekstra tilskot til prenteprosessen, som skulle byrje året etter og take sju år (DNS 30.8.1940). Departementet må ha vore positivt, for tilsynsnemnda heldt møte 25.10.1941 for å drøfte «den

endelege prenteskipnaden» (Tn 14.10.1941), og bakgrunnen var nok ein kontakt frå departementet. I eit brev frå Midttun til tilsynsneemnda 28.10.1941 er det fortalt at Kulturdepartementet dette året hadde bede om at arbeidet vart gjort på fire år, og nemnda rår til overfor samlagsstyret «at ein skal gjera alt ein kann til å halda fresten». Nemnda bad om høve til å tilsetje rektor Leiv Heggstad og lektor Olav T. Beito som redaktørar og å gje Kolsrud godtgjersle for kontrollarbeid. Departementet sende 24.11.1941 svar på søknaden frå Samlaget og gjekk med på ynskjemåla frå tilsynsneemnda. Det la til eit vilkår om «at herr Kolsrud heilt ut fylgjer den instruks som vert gjeven for arbeidet hans» (KD 24.11.1941).

Det nye initiativet i Samlaget frå hausten 1940 skjerpa nok motsetnadene mellom medarbeidarane, for hausten 1941 («[f]or stutt tid sidan» heiter det i Tn 27.11.1941) sende Sigurd Kolsrud ut brev til dei fleire hundre medarbeidarane i Norsk Ordbok om ein nyskipnad som skulle setje Kolsrud utanfor i arbeidet med verket. Noko eksemplar av skrive har vi ikkje funne, men dette går fram av eit skriv tilsynsneemnda sende ut til dei same medarbeidarane 27.11.1941, der formann Midttun viser til brevet frå Kolsrud og avsannar påstandane. Her orienterte han om den nye utgjevsplanen på fire år, at Kolsrud meinte det vart for kort tid, og at han difor ikkje ville «vera med på det som medredaktør». Derimot skulle han vere rådgjevar og hjelpar for redaktørane Heggstad og Beito. Medarbeidarane landet rundt skulle kjenne seg trygge på at tilfanget dei hadde sendt inn, vart nytta etter føremålet (Tn 27.11.1941). I eit anna brevsifte går det fram at Midttun på denne tida måtte streve ein del for å få samarbeidet med Kolsrud til å glide (OM 9.3.1942; OB 20.4.1942; OM 21.4.1942; jf. òg Venås 2005: 149–168).

Beito og Heggstad byrja arbeidet 10. januar 1942 (Venås 2005: 158). For budsjettåret 1941–42 auka departementet løyvinga frå 8000 til 45 000 for å finansiere utgjevinga. Midttun, formann i tilsynsneemnda, gjev inntrykk av å vere ein god organisator som var ven med mange, t.d. Leiv Heggstad (jf. Midttun 1968: 250), på god talefot med dei fleste, men overfor Kolsrud nytta det ikkje (jf. òg Venås 2005: 152ff.). På eit møte i tilsynsneemnda 14.1.1942 fekk ikkje Kolsrud tilslutnad til sitt framlegg til «arbeidsfyresegner»; nemnda slutta seg til eit framlegg frå Midttun, og Kolsrud trekte seg dermed frå arbeidet.

Utover i 1942 fekk redaksjonen endåtil problem med å få ut ordboktilfang som låg hjå Kolsrud (Tn 18.10.1942 s. 2).

Av brevsiftet frå den tida (m.a. OB 20.4.1941 og LH 10.7.1942) er det tydeleg at det raskt kom opp frustrasjon over at setelsamlinga ikkje låg heilt til rette for ein fortgang i utgjevingsarbeidet. Mangt var uryddig, og mykje vesentleg var ikkje ekserpert. Beito og Heggstad delte no ansvaret for det vidare redaksjonsarbeidet slik at Beito skulle skrive prentemanuskriptet for A–K, og Heggstad resten. Ein høyrer ikkje meir om det grunnmanuskriptet som Kolsrud hadde gjort klart til bokstaven V. Dette manuskriptet var ei førebuing, ikkje noko som skulle til prenting; for Heggstad klaga i brev til departementet i 1943 på at det ikkje var redigert ein einaste artikkel til ei prenta utgåve då han og Beito tok over; tilstanden i ordboka vert skildra som nokso kaotisk då (LH 17.6.1943). I eit brev Heggstad skreiv 1. januar 1943 etter at Beito hadde sagt opp, kommenterte Heggstad at «[u]tfilling av grunnmanuskriptet må me for Guds skuld ikkje få meir av.» Her ser vi nok ei usemje nettopp om arbeidsmåten for å få til eit prenteklart manuskript på knapp tid.

Heggstad hadde altså vore rektor ved Molde kommunale høgre ålmennskule frå 1931. Den 12. november 1940 vart han sett i fengsel etter at tyske soldatar oppdaga tyskfiendtelege innskrifter på nokre pultrar på skulen. Fjorten elevare og ein lektor vart òg arresterte. Elevane slapp ut fyrst i desember, rektor og lektor i romjula. Heggstad søkte straks om eitt års sjukepermisjon pga. ein ulækjeleg øyresjukdom etter fengselsopphaldet, og av di fengselsopphaldet hadde røynt so på at han «ikkje vil kunna greida den påkjenning som det er for ein rektor å styra ein skule, og serleg no i desse tider» (etter Abrahamsen 1994: 144). Permisjon fekk han so for kvart år framover, og med den ordninga kunne skulen unngå å få tilsett nazirektor; det kunne i staden konstituerast ein frå lektorpersonalet. (Amdam 1982: 78; Hegbom RSÅ 1979, Abrahamsen 1994: 142–145; LH 8.11.1941.)

Rett etter eit møte i tilsynsnemnda 28.11.1941 sende Heggstad inn ny søknad om permisjon for året 1942 for å kunne utføre oppgåva som medredaktør. Heggstad fortalde at han eigenleg var på leit etter anna arbeid enn skulearbeidet. Men det var «ikkje so greidt for meg å søkja avskil» pga. uvissa kring den økonomiske skipnaden for skulen. (LH 8.11.1941, 24.6.1945.)

Heggstad fekk permisjon, og *Romsdals Budstikke* hadde ein artikkel 21.2.1942 der avisa fortalde om «utgjevingsarbeidet». Seinare på våren bad Midttun Heggstad flytte til Oslo, for det ville gjere alt mykje enklare (OM 9.3.1942). Det går fram at Heggstad var i Oslo i januar (Tn 21.4.1942 s. 1), eit par veker att i slutten av april (LH 10.7.1942) og ti dagar i september (LH 6.1.1943). (Han flytte 11. mars i 1942 med huslyden frå rektorbustaden på Molde til eit leigd husvære på Vestnes, altså tvers over fjorden.) Heggstad argumenterte seinare på året med at han fekk gjort dobbelt so mykje når han sat heime på Vestnes i Romsdal, der han hadde betre referanseboksamling, og han var på den måten mykje billegare for prosjektet (LH 27.11.1942 s. 3, 17.6.1943). (Dei som arbeidde i hovudstaden då, hadde sokalla Oslo-tillegg i løna.)

Dette spørsmålet om flytting var tilsynsnemnda oppteken av, og det hadde vore drøft på haustmøtet 21.9.1942, der Heggstad hadde sagt ifrå om at han «laut ... slutta med arbeidet i ordboki» om det vart kravt at han skulle flytte. Beito ville slutte i redaktørarbeidet, og noko av grunnen var at medredaktøren ikkje arbeidde på same staden. På møte 12.12.1942 «ser nemndi ikkje annan utveg enn å gjera framlegg um å utdrygja arbeidet med manuskriptet til krigen er slutt, og berre nytta tidi til å halda fram med å fyrebu ordboki». Det siste ville då tyde at ein skulle konsentrere seg om grunnmanuskriptet att. Denne utdryginga gjekk Heggstad med på i brev 21.12.1942, men på neste møte 20.1.1943 sa han ifrå om «at han kunde ta på seg heile utarbeidingi av manuskriptet og stå for arbeidet som hovudredaktør». Det siste gjekk ikkje nemnda med på. Tilsynsnemnda rådde i staden styret i Samlaget til å utsetje prentepalanane og gå over til at både Heggstad og Beito dreiv førebuingarbeidet vidare. Ho kom òg med eit tilleggsargument om at «[d]et er heller ikkje f.t. råd å få trefritt papir til prentingi, og det vil truleg taka fleire år før prentingi av den grunn kan koma i gang.» (Tn 5.2.1943.) I brev som Midttun sende Heggstad dagen etter om dette vedtaket, fortalde Midttun at både Liestøl, Raknes og han sjølv no gjekk ut or tilsynsnemnda (OM 6.2.1943), og dermed hadde nemnda lagt seg sjølv ned.

Det som her skjedde, bør truleg forståast ut frå samtida, for utover i 1942 skjerpa striden seg mellom riksstyret og Organisasjons-Noreg, som naziststyret ynskte å overta meir og meir. Våren 1942 prøvde Kyr-

kje- og folkeopplysningsdepartementet å ta over Noregs Ungdomslag ved å nemne opp nytt styre. Seinare prøvde departementet seg på det same med Noregs Mållag. Dermed oppstod Sivlefronten, som tok opp arbeidet med å leggje ned alt lagsarbeid for å hindre desse overtakingane (Almenningen ofl. 1981: 199 ff.). Nokre framstøytar overfor Samlaget kom òg, so den nye politiske lina prega nok arbeidet frå då av. Vi må difor tolke brev og hendingar ut frå det at ikkje alle motiv vart klårt uttrykte. Det var truleg eit utbreitt ynske om å redusere aktiviteten og samarbeidet med riksstyret.

Styret i Samlaget sende brev til Kultur- og folkeopplysningsdepartementet 26.2.1943 der det refererte frå styremøtet 23.2., som hadde drøft vanskane «som dei vande tilstanda under krigen har valda for ordbokarbeidet. Dei har lagt hindringar i vegen for samarbeidet mellom dei to ordbokredaktørane, med di rektor Heggstad har måtta verta buande i Romsdal.» Styret stødde framlegget frå tilsynsnemnda om å gå over til førebuingarbeid; det refererte òg til at alle medlemene hadde drege seg or tilsynsnemnda.

Det er urimeleg at grunnen til denne radikale snunaden var berre saka med at Heggstad ville bu på Vestnes, for sjølv redaksjonsarbeidet i prestisjeprosjektet åt Samlaget var meir produktivt enn nokon gong. Rettnok viser Beito til den geografiske avstanden mellom redaktørane som årsak til at tilsynsnemnda trekte seg (Venås 2005: 161), men vi kan ikkje sjå bort frå at det for sjølv nemnda og Samlaget i akkurat denne perioden like mykje var eit ynske om generelt å redusere samarbeidet med riksstyret.

Departementet godtok ikkje framlegget frå Samlaget, for ei slik ordning var «imot alle fyresetnader for den auka løyvingi», og det vende seg 10.4.1943 difor beinveges til Leiv Heggstad og spurde om han var viljug til å stå som hovudredaktør for eit prentemanuskript. Når departementet sjølv tok dette initiativet, viste det til at tilsynsnemnda hadde lagt ned arbeidet. (KFD 10.4.1943.) Den 13. april svara Heggstad at han tok på seg oppgåva – som var i samsvar med framlegget hans i nemnda 20.1.1943 – og at han ville lage eit prøvehefte, slik departementet bad om i brevet sitt. Vi kan leggje merke til at i brevskifta frå denne tida sende Beito og Heggstad helsingar til kvarandre, so dei greidde å skilje sak og person.

Ei god stund etter det nye initiativet frå departementet sende styret i Samlaget ved formann Einar Breidsvoll brev til departementet om at det «ikkje kan samtykkja i den skipnaden som departementet no har vedteke», og det meinte Samlaget på denne måten var «sett i ei serstode mellom institusjoner [*sic*] som har statstilskot». Samlaget sa òg ifrå om at Heggstad no fekk take det fulle økonomiske ansvaret for og det praktiske arbeidet med rekneskapane. (DNS 7.6.1943.) I teksten for årsmeldinga for 1942, signert i mai 1943, heiter det ikkje lenger «står under tilsyn av Norsk Måldyrkingslag», no er «står» bytt ut med «stod» (SoS 1943: 223). I neste årsmelding for 1943 står det berre: «Våren 1943 tok Departementet for Kultur- og Folkeopplysning over 'Norsk Ordbok med tydingar på norsk'» (SoS 1944: 330).

Redaksjonsspørsmålet vart dermed til eit spørsmål om samarbeid mellom Samlaget og Kultur- og folkeopplysningsdepartementet. Departementet hadde sjølvsagt rett i at det nye opplegget frå Samlaget var brot på «fyresetnader» i avtalen frå 1941; dessutan var det departementet som tok initiativet til raskare framdrift, og slik hadde det alt engasjert seg direkte nesten to år før. Det var på ingen måte klårt i føresetnadene for avtalen – slik vi greier å sjå – at Heggstad skulle bu i Oslo, men det var nok venta i Samlaget.

Det er rimelegare at den nye tonen frå Samlaget var uttrykk for ei ny politisk line frå hausten 1942 og våren 1943 om markert mindre samarbeid med krigsstyresmaktene. I slike spørsmål var truleg vurderingane ulike blant folk, kan hende òg i tilsynsnemnda og i Samlaget. Til dømes gjekk Paal Berg og Knut Liestøl ut or samlagsstyret alt i 1941 (Rue 1968: 122), men Samlaget arbeidde vidare heile krigen med stønad frå riksstyresmaktene til og med budsjettåret 1943–44. Olav Hr. Rue (1968: 122) skriv at «[u]tan statstilskot kunne ikkje laget halde det gåande, og det var trass i alt best å la hjula svive.» Men for budsjettåret 1944–45 heva ikkje Samlaget statstilskotet sitt (Birkeland ofl. 1968: 304). Samlaget hadde ekstra fåe utgjevingar i åra 1943, 1944 og 1945 (Birkeland ofl. 1968: 300). Samlagsstyret heldt berre tre møte i 1944, og ingen i 1945 før 30. mai (Rue 1968: 122). I 1945-årgangen av *Syn og Segn* kom det inga årsmelding for 1944, slike ein skulle venta, men det vart skrivi ei samla for åra 1944–45 (SoS 1946: 285–288). Samarbeidsspørsmålet førte nok til mange vanskelege balanse-

gangar; t.d. godtok forlaget å bruke nazirettsskrivinga i fleire bøker; det tok imot ekstratilskot for å gje ut norrøne bokverk i 1942–43, og det hadde godt boksal i krigsåra, særleg i 1943 og 1944 (Birkeland ofl. 1968: 300 og 304).

Heggstad, no som eineredaktør, fekk lektor Nils Halland inn som medarbeidar frå 15.9.1943 (LH 22.7.1943, 30.1.1944), og fleire medarbeidarar (Marit Beito, Andreas Skogen, K. Knutsen og Magne Heggstad i Oslo og Per Thorson på Jelsa) heldt fram tilretteleggingsarbeidet, slik at Halland og han sjølv kunne konsentrere seg om utforminga av prentemanuskriptet. (Men Skogen skreiv òg 207 s. prentemanus.) I halvårsmeldinga 30.1.1944 opplyser Heggstad at det er skrivi i alt 760 manussider. Den 22. januar året etter fortel han i halvårsmeldinga for hausten 1944 om at det no er ferdigskrivi 1600 manussider (LH 22.1.1945). Det vil seie at denne perioden under krigen var ei svært produktiv redaksjonstid, og det var ein svært målretta arbeidsbolk, medan det meste av 1930-åra verka mindre styrt og meir prega av innsamlingsarbeid.

Krigen enda rime to år etter departementsskipnaden, og 20.6.1945 sende Samlaget brev om at det hadde teke attende «disposisjonsretten» til Norsk Ordbok, og Heggstad var løyst frå ordbokarbeidet av di han hadde «sete som eineredaktør for ordboki under andre fyresetnader enn dei eg vart tilsett under av Det norske Samlaget i 1942» (LH 24.6.1945). Dette svarar Heggstad på med at

Dei fyresetnader som eg hev arbeidd under var ikkje annarleis enn dei som arbeidet byrja med, det einaste var at medredaktør Beito var slutta, og det kunde eg ikkje noko for.

Eg kann ikkje finna at eg med dette hev gjort noko gale som skulde gjeva styret i Det norske Samlaget grunn til å seia meg opp. Eg hev gjort mitt beste for å gjera ordboki so god som mogelegt og få arbeidet ferdigt so snart som mogelegt. ... Eg tykkjer difor det er grunn til å beda styret taka saki opp til ny dryfing i samråd med departementet. (LH til DNS 14.7.1945.)

Same dagen, 14.7.1945, sende Heggstad òg eit oversyn til departementet over heile arbeidet med Norsk Ordbok og understreka at han

hadde gjort sitt beste for ordboka og for å fylgje opp planen frå 1942. Men no hadde Samlaget sagt han opp «utan eit ord til takk for mitt årelange strev». Heggstad viser òg til at det har vore sett ut rykte om han, og han kommenterer dei slik:

Um mitt politiske standpunkt veit elles alle som kjenner meg og hev vore i lag med meg i denne tid, at eg utan å vera aktiv politikar alltid hev vore reinhekla demokrat og hatar av nasisme og tvangsstyre i alle former; eg hev sjølv sete gjerandslaus under trugsmål um krigsrett hjå Gestapo i 7 vikor i einslegt fengsel. Eg fekk varigt mein av det ... Kan henda det var gale av meg å halda fram med ordboki når Samlaget vilde slutta, men det tykte eg var meiningslaust når alt gjekk som fyrr. (LH til KUD 14.7.1945.)

Nedleggingspolitikken som Sivlefronten arbeidde for, var truleg ein effektiv taktikk for å stagge riksstyret i å take over dei folkelege organisasjonane. Men kor langt ein skulle samarbeide utanfor slike organisasjonar, var nok meir eit skjøn. Arbeidet med Norsk Ordbok burde neppe vere meir politisk kompromitterande enn det samarbeidet Samlaget elles dreiv med riksstyret t.d. om å gje ut norrøne bokverk, som riksstyret såg på som kulturideologisk viktig, og som forlaget faktisk tente ein del pengar på (jf. oversynet i Birkeland ofl. 1968: 300). Når det galdt spørsmålet om samarbeid med riksstyret, var soleis ingen heilt reine. Fleire enn Heggstad tok del i det vidare ordbokarbeidet etter at departementet tok over prenteprosjektet; dvs. at dei òg må ha vurdert grensegangen annleis enn samlagsstyret. Men Samlags-krinsen avgjorde sjølv kvar han ville setje grensa, og han ynskte sjølv sagt å markere autoritet ved å krevje lojalitet.

Samlaget kom aldri med noka meir konkret skuldning mot Heggstad enn at det å halde fram arbeidet i 1943 var brot på «føresetnader». Hausten 1945 bad Kyrkje- og undervisningsdepartementet Samlaget om ei fråsegn, og i svaret kjem det heller ikkje noko meir konkret, men no er retorikken svært skjerpa, for samarbeidsspørsmålet om prentinga av ordboka vert til ei sak «mot Det norske samlaget»:

[D]å Kulturdepartementet i 1943 tok disposisjonsretten til Norsk Ordbok, gjorde Heggstad sams sak med det same departementet mot Det norske samlaget. Han må ha visst kva vågnad det var med dette – at det ville koma eit oppgjer når okkupasjonsmakta hadde tapt krigen, men den vågnaden tok han. (DNS 20.12.1945.)

Hausten 1945 tilsette styret i Samlaget Alf Hellevik som redaksjonssekretær i *Norsk Ordbok* frå 1.12.1945 (SoS 1946: 286), og frå 1947 fekk han tittelen redaktør, og dermed tok neste økt til. Den er godt kjend m.a. frå Vikør & Wetås i heidersskriftet.

6 Ikkje berre ein fest

Mykje skjedde sjølv sagt på vegen frå 1927 til 2016. Men også frå 1950, då fyrste heftet vart prenta. Lista over kjelder der utgjorde vel 25 sider og hadde vakse til vel 30 då fyrste bandet vart prenta. Utvidingane vart til og med band 9 sette fremst i kvart band. Ei samla liste kom i ei brukarrettleiing i 1994, og no når verket er avslutta, skal ei ny oppdatering kome i ei brukarrettleiing som er planlagt ferdig i 2017, og som Lars S. Vikør, den fagleg overordna i verket frå 1993, har ført i pennen. Vi reknar med at andre nyttige forklåringar for brukarane òg kjem der.

I dag er verket frå og med band 6 òg publisert i ei nettutgåve, og der er presentasjonsmåten av ordbokartiklane annleis med ymse val som brukaren sjølv kan styre. Her ligg t.d. ein funksjon som lagar kart over målføreutbreiinga som orda har. Her ser vi altso det forsterka preget av å vere ei vitenskapleg ordbok over folkemålet. I ei slik nettutgåve ligg uendeleg mange nye måtar å utvikle ei ordbok på – når høvet byd seg att til å bygge opp eit ordbokprosjekt. Der kan kanskje òg lydskriftsystemet forbetrast, for det er for lite ambisiøst med tanke på at denne ordboka skal vise dokumentasjon frå norsk talemål (jf. NO bd. 1 s. XI).

Avslutninga på prosjektet Norsk Ordbok 2014 vart ei lei sak, der Universitetet i Oslo nytta høvet til å leggje ned alle språksamlingane sine og dermed dei vitenskaplege disiplinane knytte til dei, dvs. òg namnegransking og leksikografi for gammalnorsk og bokmål. Når ein tek

med at det hadde lagt ned Norsk Målførearkiv på 1990-talet og lagt tilfanget derifrå under Norsk Ordbok, vart dette vedtaket òg avslutninga på eit ansvar for systematisk vitenskapleg dokumentasjons- og granskingsarbeid innanfor målføregransking. Det vart naturleg nok mykje ståk kring dette både om arbeidsrettslege spørsmål og om vurderinga av fagleg satsing på empirisk arbeid med norsk språk. Departementet vedtok at Språksamlingane skulle overførast til Universitetet i Bergen, som i brev hadde gjort det klart at det såg på desse samlingane som verdfullt tilfang.

I dag, snart to år etter spørsmålet vart avgjort, står saka slik at tilfanget er kome til Bergen, men universitetet der har enno ikkje forma ut faglege visjonar for vitenskapleg gransking innanfor dei aktuelle nasjonale disiplinane.⁴⁾ UiB har derimot valt å tolke orda «drift, forvaltning og bruk» i oppdragsbrevet frå Kulturdepartementet i 2016⁵⁾ som ‘materialforvaltning’ og difor lagt Språksamlingane som ein biblioteksressurs under Universitetsbiblioteket i Bergen. Denne avgrensinga i tolking er so sterkt understreka frå UiB at Kulturdepartementet våren 2017 nemnde det i drøftinga si av ei ev. utflytting av Språkrådet frå Oslo til Bergen: «[I]nstitusjonen er tydelig på at oppdraget de har fått økt budsjettramme for å dekke, kun gjelder *forvaltning* av disse samlingene»,⁶⁾ og konklusjonen vart at Bergen ikkje var ei alternativ plassering.

Soga om *Norsk Ordbok* vart ei historie om meir enn ei ordbok. På den kronglute vegen med endra planar, strid om redaksjon fram til 1945 og strid med pengeløyvarane kan vi sjå ein gjennomgåande motsetnad mellom a) styresmaktene, som viser uro, manglande tolmod og mistillit pga. store lovnader i søknadene og dårleg framdrift i praksis, og b) fortvilte medarbeidarar, som har det kulturpolitiske hjartet sitt i tilfanget or folkemålet og soleis har engasjement og optimisme. Det vart eigenleg uråd å rekne ut arbeidstempo og framdrift. Røynsla frå denne sogaa er at gjennomføringsevna kjem fyrst under pålagt press i

4) Men Universitetet i Bergen har for tida ein stipendiat i namnegransking, og Høgskulen i Volda har lyst ut ei stipendiatstilling der det er ynskjeleg med prosjekt knytt til materialet frå *Norsk Ordbok*.

5) Sjå www.uib.no/ub/101427/mandat-og-samarbeid

6) Jamfør www.regjeringen.no/contentassets/8002afbea6b74c8ca1cd227af97b5485/sprakradet-lokalisering-utredning-juni-2017.pdf.

målretta prosjektarbeid slik som både under krigen og under NO 2014. Ingen har kunna påvise at arbeidsmåten i NO 2014 har ført til kvalitetstap.

Likevel skal vi i ettertida vere glade for denne vinglinga og at verket vart til medan ein gjekk. Utan ei slik historie hadde det knapt vorte eit storverk på 12 band og dermed det eineståande verket det er, over eit folkemål i tale og skrift. Historia er gjerne motsetnadsfylt og neppe føremålsretta.

Referansar

(Brev frå DNS, KFD, LH, OB, OM, PT og Tn er i samlinga som Kolbjørn Heggstad har etter faren Leiv. Brev frå EV ligg i Riksarkivet. Det handskrivne dokumentet «Plan for ei nynorsk ordbok» (= TH 12.9.1929) er nr. 328 i Hannaas-depositumet i Målføresamlinga (ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium, Universitetet i Bergen); det fann Jarle Bondevik, og Terje Aarset har skrive det av.)

Abrahamsen, Olav Arild 1994. *Molde Bys Historie IV. 1940–1964. Krig – gjenoppbygging – vekst*. Molde.

Almenningen, Olaf ofl. 1981. *Målreising i 75 år. Noregs Mållag 1906–1981*. Oslo.

Amdam, Per 1982. *Molde høgre skole 150 år*. Molde.

Birkeland, Bjarte, Reidar Djupedal, Alf Hellevik & Dagfinn Mannsåker (red.) 1968. *Det Norske Samlaget 1868–1968*. Oslo.

DNS = Brev frå Det Norske Samlaget.

EV = Brev frå Eivind Vågslid.

Hegbom, Anna 1979. Gestapo-aksjonen på Molde Gymnas i 1940. *Romsdal Sogelag Årsskrift*. 143–50.

Heggstad, Leiv 1921. «Um eigenskapsnamn i nynorsk og ord på -heit». *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 5. 20–30, 33–43.

Hellevik, Alf 1968. *Ords kattar*. Birkeland ofl. 1968. 201–14.

KFD = Kultur- og folkeopplysningsdepartementet.

LH = Brev frå Leiv Heggstad.

Middtun, Olav 1968. *Spreidde minne frå mange år*. Birkeland ofl. 1968. 250–54.

Nes, Oddvar 1966. Norsk Ordbok – eit nasjonalverk. [Melding av band 1.] *Bergens Tidende* 27.–28.12.1966.

- Nes, Oddvar 1983. *Om nokre affiks i nynorsk – mest om heit*. Bergen.
- Nes, Oddvar 1988. Om normering i Norsk Ordbok. *MM*. 129–43.
- Nes, Oddvar 1997. [Melding av] Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folke-
målet og det nynorske skriftmålet. Band III. *NN* 14. 116–20.
- Nes, Oddvar 2003. [Melding av] Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folke-
målet og det nynorske skriftmålet. Band IV. *NN* 20. 137–40.
- Nes, Oddvar 2005. [Melding av] Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folke-
målet og det nynorske skriftmålet. Band V. *NN* 22. 132–35.
- Nes, Oddvar 2010. [Melding av] Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folke-
målet og det nynorske skriftmålet. Band VIII. *NN* 27. 111–13.
- OB = Brev frå Olav T. Beito.
- OM = Brev frå Olav Midttun.
- PT = Brev frå Per Thorson.
- Rue, Olav Hr. 1968. *1918–1968*. Birkeland ofl. 1968. 99–145.
- SoS = *Syn og Segn*.
- TH = Brev frå Torleiv Hannaas.
- Tn = Brev frå Tilsynsnemnda for Norsk Ordbok.
- Venås, Kjell. 2005. *Sigurd Kolsrud*. Oslo.